

**MAASEUDUN TALOUDELLINEN
SOPEUTUMINEN**

Maaseutuelinkeinot ja -yritykset muuttuvassa toimintaympäristössä

**TUTKIMUSOHJELMA
1994 - 1998**

Suomen Akatemia

**MAASEUDUN TALOUDELLINEN
SOPEUTUMINEN**

Maaseutuelinkeinot ja -yritykset muuttuvassa toimintaympäristössä

**TUTKIMUSOHJELMA
1994-1998**

Valtion maatalous-metsätieteellinen toimikunta

Helsinki 1993

SISÄLTÖ:

	sivu
Esipuhe	1
1. Johdanto	2
2. Maaseudun uudet työ- ja ansiomahdollisuudet sekä uusi yrittäminen	6
3. Maaseutuyritysten markkinointiin liittyvä tutkimus	9
4. Maatalouden tutkimustarpeesta	10
5. Metsätalouden tutkimustarpeesta	13

ESIPUHE

Valtio maatalous-metsätieteellinen toimikunta päätti kokouksessaan 25.5.1992 käynnistää taloustieteellisen tutkimusohjelman suunnittelun. Ohjelman tuli suuntautua maaseudun taloudellisten sopeutumismahdollisuuksien tutkimiseen.

Ohjelmaa valmistelemaan asetettiin työryhmä, jonka puheenjohtajana toimi professori Karl Johan Weckman ja jäsenenä apulaisprofessori Veli-Pekka Järveläinen, va. apulaisprofessori Hannu Katajamäki, tutkija Hannu Niittykangas, toimitusjohtaja Pertti Kukkonen, vt. johtaja Jouko Siren ja suunnittelija Irma Peltola.

Työryhmän toimintaan ovat osallistuneet kutsuttuina jäsenenä myös valtiotieteen tohtori Pekka Kosonen, ylitarkastaja Risto-Matti Niemi, pääsihteerit Eero Uusitalo ja osastopäällikkö Ilkka Vainio-Mattila. Ohjelmatekstin toteutuksesta ovat vastanneet MMK Ilkka Laurila ja MMK Juha Marttila.

Valtion maatalous-metsätieteellinen toimikunta on hyväksynyt ohjelman kokouksessaan 27.5.1993 jätettäväksi tieteen keskustoimikunnalle. Tieteen keskustoimikunta on hyväksynyt ohjelman kokouksessaan 8.6.1993.

1. Johdanto

Maaseudun talous on perinteisesti perustunut maa- ja metsätalouteen, jotka liittyvät kiinteästi yhteen Suomen maataloilla. Maa- ja metsätalouden perustuotantoa sekä elintarvikkeiden jalostusta tullaan myös jatkossa harjoittamaan maassamme. Maatilatalouden ongelmat ovat kuitenkin kärjistymässä, ja niiden vaikutukset maaseutualueisiin ovat Suomessa suuret. Tämä johtuu paljolti siitä, että maatilatalouden osuus maaseudun työllisyydestä ja tulonmuodostuksesta on yhä varsin korkea - selvästi korkeampi kuin esimerkiksi nykyisissä Euroopan yhteisön maissa keskimäärin.

Maaseudun ongelmat ja uhkakuvat liittyvät paljolti siellä olevien työpaikkojen vähäisyyteen ja vähenemiseen. Epävarmaa toimeentuloa sekä yksilöiden arvoissa ja asenteissa tapahtuneita muutoksia on seurannut väestön väheneminen, epädullinen väestörakenne ja heikko palvelutaso. Muutos maatilatalouden olosuhteissa vaikuttaa välittömästi ja välillisesti hyvin voimakkaasti maaseutuun kokonaisuutena, mutta erityisesti syrjäisiin seutuihin ns. syvään maaseutuun. Väkimäärän suhteen syvä maaseutu on ollut nettoluovuttaja, kun taas keskusten lähellä olevat maaseutualueet ovat olleet nettovastaanottajia. Muutto on ollut valikoivaa, ja syrjäseudut ovat ikääntyneet ja miesvaltaistuneet. Samalla maaseudun mosaiikkimaisuus on lisääntynyt. Kehityksen seurauksena alueelliset erot hyvinvoinnissa kasvavat ja maaseudulle asetetut koko kansakunnan kannalta tärkeät tavoitteet jäävät saavuttamatta. Tällaisina tavoitteina on mainittu mm. koko maan pitäminen asuttuna, elintarvikkeiden huoltovarmuus, metsätalouden toimintaedellytysten turvaaminen, maanpuolustukselliset seikat sekä hoidetun luonnonympäristön ja maaseutukulttuurin säilyminen. Maaseudulle jo tehdyt investoinnit (esimerkiksi asuin- ja tuotantorakennukset sekä infrastruktuuri) valuvat hukkaan samalla kun niitä korvaavia investointeja on tehtävä taajamiin.

Maataloustuotannon supistumisen ja puunkorjuun koneellistumisen seurauksena maa- ja metsätalouden työpaikat tulevat vähenemään 1990-luvulla. Kehitys hidastuu, jos osa maatalouden tuotantoketjusta palaa takaisin maaseudulle ja yksityismetsien käyttö tehostuu. Maatalouden laajaperäistyminen ja esimerkiksi luomutuotanto palvelevat samaa päämäärää. Kestävän kehityksen

periaate on hyväksytty myös Suomen pitkän aikavälin talouskehityksen ohjenuoraksi. Tuotannon järjestäminen siten, että ympäristöhaitat ovat mainittuun periaatteen mukaisesti hyväksyttävällä tasolla, vaikuttaa luonnollisesti maaseudun elinkeinojen taloudellisiin edellytyksiin.

Kotimaisen maataloustuotannon edellytyksenä on, että tuottajahinta- ja tukitaso vastaa kotimaisia tuotantokustannuksia. Jos tämä ehto toteutuu, vapailla markkinoilla suomalaisen maataloustuotannon laajuus määräytyy karkeasti ottaen seuraavien tekijöiden vaikutuksesta: kotimainen kysyntä, ulkomainen kysyntä, ulkomainen tarjonta sekä kuljetuskustannukset. Kuluttajien preferenssit ovat ratkaisevassa asemassa: Suomessa on osattava tuottaa tuotteita, joita kuluttajat ja jalostajat kysyvät. Koko elintarviketietä (alkutuotanto, jalostus ja kauppa) on otettava huomioon maataloutemme menestymismahdollisuuksia arvioitaessa. Suomalaisen maatalouden mahdollisuudet riippuvat paljolti siitä, miten jalostusteollisuutemme selviytyy yhteismarkkinoilla. Jos elintarviketeollisuutemme taantuu, raaka-aineen tuottajillakin on vaikeuksia saada tuotantoaan markkinoille. Toisaalta maatalouden supistuminen supistaa myös elintarviketeollisuutta.

Tulevaisuudessa maaseudun elinvoimaisuus riippuu aikaisempaa enemmän maa- ja metsätalouden ulkopuolisen yritystoiminnan kehityksestä. Keskeisessä asemassa ovat esimerkiksi lähimarkkinoiden ulkopuolelle suuntautuva pk-sektori ja matkailu. Työn uudelleen organisointi ja uudet tietoyhteydet parantavat mahdollisuuksia joustavaan itsensätyöllistämiseen. Toimeentulo maaseudulla kootaan yhä yleisemmin useasta lähteestä, ja maaseudun ihmisen on kilpailtava saadakseen tehtäviä maaseudulle. Yrittäjäys ja monitoimisuus ovat tulevaisuuden avainsanoja.

Maaseudun taloudellinen sopeutuminen -tutkimusohjelma lähtee vuosina 1986-1989 toteutetun Maaseudun elinvoimaisuus -tutkimusohjelman jaloista. Elinvoimaisuus-projekti täytti monin osin siihen kohdistuneet odotukset, mutta ohjelmassa käsiteltiin maaseudun ongelmia niin laaja-alaisesti, että taloudellisen sopeutumisen tutkiminen jäi riittämättömäksi. Toisaalta taloudellinen ympäristö on muuttunut ja tulee muuttumaan paljon 1980-luvun lopussa ennakoitua nopeammin. Kansantalouden lama yhdistettynä integraatiokehitykseen vaikuttaa voimakkaasti perustuotannon taloudellisiin perusteisiin. Kehitys muuttaa maatalouden ja yksityismetsätalouden rakennetta, maa- ja metsätalouden keskinäistä asemaa maatilayrityksissä sekä maataloustuotteiden ja puun markkinatilannetta. Odotettavissa olevia muutoksia kuvaavaa

integraatiotutkimusta on valmistunut paljon ja valmistuu kaiken aikaa. Maaseutuelinkeinojen tulevaisuus on kuitenkin riippuvainen siitä, miten hyvin yritystason ja kansantalouden tason päätöksentekijät osaavat reagoida toimintaympäristön muutoksiin. Taloudellisen sopeutumisen tutkimus ja sen tarjoamat ratkaisut tulevat entistä tärkeämmiksi.

Ohjelmassa tutkitaan taloudelliselta kannalta maaseudun elinkeinoja. Maaseutuun kuuluvat haja-asutusalueet ja pienet taajamat. Tehtävänä on arvioida, millä edellytyksillä maaseutu sopeutuu toimintaympäristön muutoksiin: miten Suomen liittyminen Euroopan yhteisöön ja kaupan vapauttaminen (esim. Gatt-sopimus) on otettava huomioon maaseutuyrityksissä ja miten maaseutuelinkeinoille on luotavissa toimintaedellytyksiä. Sen lisäksi tarkastellaan kokonaistaloudellisia vaikutuksia, kuten elintarvikeketjun muutosten vaikutuksia kansantalouteen (kansantuloon, työllisyyteen, hintatasoon, maksutaseeseen, valtiontalouteen jne.).

Tutkimusohjelma keskittyy kansallisiin ongelmiin, jotka ovat nousemassa esiin kaupan vapauttamisen ja taloudellisen integraation seurauksena. Ohjelman tulosten avulla on mahdollista luoda selviytymisstrategioita toisaalta yrityksen tasolla, toisaalta kansantalouden tasolla. Tutkimuksella parannetaan edellytyksiä maaseudun elinvoimaisuudelle sekä kotimaisen elintarvikeketjun ja puuntuotannon säilymiselle tulevaisuuden muuttuvassa toimintaympäristössä. Yritystason ongelmat (mikrotaso) ja kansantalouden tason ongelmat (makrotaso) kytkeytyvät kiinteästi yhteen. Kansallisella ja alueellisella maaseutu- ja elinkeinopolitiikalla luodaan edellytykset yritysten toiminnalle.

Ohjelman rahoitus pyritään jakamaan useamman kuin yhden rahoittajan kesken. Suomen Akatemian ohella tarvitaan eri ministeriöiden, alan tutkimuslaitosten ja yritysten myötävaikutusta. Tutkimusohjelman laadinnassa on otettu huomioon valtioneuvoston joulukuussa 1991 asettaman maaseutupolitiikan neuvottelukunnan toiminta. Rahoitus järjestetään karkeasti siten, että Suomen Akatemia vastaa perustutkimuksen luonteisesta tutkimuksesta ja menetelmänkehittelystä, muut rahoittajat pidemmälle sovelletusta.

Maaseudun taloudellinen sopeutuminen -tutkimusohjelman eri osien pohjalta on mahdollista arvioida maaseudun elinkeinojen kehittämistarve ja kehittämisvaihtoehdot esimerkiksi seuraavien skenaarioiden avulla: (1) elinvoimainen maaseutu, (2) kurjistunut maaseutu sekä (3) todennäköisimmin toteutuva vaihtoehto. Seuraavassa esitetään kaksi toisistaan kaukana olevaa visiota siitä, millainen suomalainen maaseutu on uuden vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Elinvoimainen maaseutu

Maaseutu on monimuotoinen ja laajalti asuttu, elämäänsä tyytyväiset ihmiset harjoittavat siellä monia ammatteja ja elämänmuotoja. Liikenne- ja informaatioyhteydet toimivat. Maaseudun ja toisaalta keskusten saavutettavuus on hyvä, palvelevathan monet elinkeinot keskuksia ja muita maaseutualueita. Maaseudulla tuotetaan raaka-aineita, tavaroita ja palveluja, joita tarjotaan niin maaseudun kuin taajamienkin asukkaille - ulkomaita myöten. Maatiloja kehitetään monimuotoisina maaseutuyrityksinä alue- ja yrityskohtaisten edellytysten mukaisesti. Tilojen välinen yhteistyö on rakentunut verkostotaloudeksi. Maaseudun työpaikkojen määrä on säilynyt ennallaan, mutta suuri osa tulonlähteistä on vaihtunut. Maaseudun ihmiset ovat omaksuneet joustavan itsensä työllistämisen mallin. Työelämän joustot, uudenlaiset työsuhteet ja etätyö antavat toimeentulon kokoamiseen liikkumavaraa. Maaseudun ihmisen tarvitsemat koulutus- ja informaatiopalvelut ovat helposti saatavilla seutukuntakeskuksissa. Nuorten mielissä hyvä elämä näyttää olevan saavutettavissa maaseudulla.

Elinvoimaisen maaseudun skenaarioon voidaan yhdistää Suomen EY-jäsenyys. Integraatio on tuonut uusia mahdollisuuksia, joita hyödynnetään markkinasignaaleja tarkkailemalla. Yhteisön rakennerahastojen tarjoamat mahdollisuudet käytetään tehokkaasti hyväksi. Lisäksi Suomen maaseutu saa erikoiskohtelun EY:n alue- ja maatalouspolitiikassa tasa-arvopyrkimyksen, ruoan hygienian, ympäristökysymysten ja turvallisuuspolitiikan ansiosta. Tukea ohjataan suomalaiselle maatilalle, sillä EY:ssä pidetään tärkeänä, että "rajamaa" on kauttaaltaan asuttu.

Kurjistunut maaseutu

Suomen maaseudun asukkaan työpanoksella ei ole kysyntää. Maatalouden voimakas supistuminen ja metsätalouden pienenevä työvoimantarve ovat vähentäneet tuotantoa maaseudulla eikä korvaavia työmahdollisuuksia ole syntynyt muiden elinkeinojen piirissä. Toimeentulomahdollisuuksien väheneminen on ajanut työikäiset taajamiin. Syvä maaseutu tyhjäksi nuorista, joiden mielissä maaseudulla ei ole tulevaisuutta. Syöksy on itseään vahvistava. Väestöpohjan murenemisen seurauksena julkisten ja yksityisten

palvelujen tarjonta ehtyy ja infrastruktuuri rapistuu. Maaseutu kiehtoo yrittämistä ja asuinpaikkanakin entistä vähemmän. Maaseudulla on tuotantoa, mutta vähän ihmisiä; maaseudulla tuotetaan suurissa yksiköissä pääomavaltaisesti ja pienellä työpanoksella. Maaseudun erilaistuminen kiihtyy ja vain työssäkäyntimatkan etäisyydellä keskuksista maaseutu säilyy asuttuna. Laajoja alueita jää asumattomaksi.

Kurjistuneen maaseudun skenaarioon yhdistyy hallinnollisen sääntelyn purku ja maatalouskaupan vapautuminen (EY ja Gatt). Maaseudulle keskeinen elintarviketalous ei ole selvinyt kansainvälisessä kilpailussa, koska Suomen suhteellisen vaikeita tuotanto-olosuhteita tai maaseudun tuottamia positiivisia ulkoisvaikutuksia ei ole otettu huomioon.

Visiot kuvaavat kahta ääripäätä suomalaisen maaseudun tulevaisuudesta. Jatkossa pyritään poimimaan tutkimusohjelman mahdollisia aihekokonaisuuksia lähinnä elinkeinosidonnaisen ryhmittelyn avulla. Ryhmittelyn rajat on kuitenkin tehty rikottaviksi. Itse asiassa tutkimuskenttä ei suurelta osin edes tunne näitä sidonnaisuuksia. Viitteelliset ongelmakokonaisuudet heijastuvat yli koko monitahoisen maaseutuyritysten joukon.

Tutkimusohjelman teemakehikkoa voidaan purkaa analyysin taloudellisen tason mukaisesti. Maaseutuyrityksen ja maaseudun kotitalouden tasolla sopeutumisprosessi edellyttää taloudellisten toimintojen uudelleen organisoimista. Kansantaloudelliset ongelmat liittyvät puolestaan maaseututoimialojen rahavirtoihin ja julkistalouden kysymyksiin. Näiden lisäksi tulee maaseudun laajempi yhteiskuntataloudellinen merkitys, eli ulkoisvaikutukset, joille markkinat eivät välttämättä takaa niille kuuluvaa arvoa. Toisessa ulottuvuudessa laaja ongelmakenttä kattaa maaseudun tuotannontekijät: uudistuvat luonnonvarat ja niiden kestävä hyödyntäminen, maaseudun työn sekä fyysisen ja henkisen pääoman.

2. Maaseudun uudet työ- ja ansiomahdollisuudet sekä uusi yrittäminen

Viime vuosien tuotantomäärien ja tuottajahintojen kehitys maa- ja metsätaloudessa on johtanut maaseudun rahavirtojen vähenemiseen. Tämä on voimakkaasti lisännyt tarvetta luoda maaseudulle uusia tulonlähteitä sekä samanaikaisesti kehittää nykyisiä maaseutuyrityksiä, jotta tulonmenetykset

voitaisiin korvata. Maaseudun kehitys riippuu tulevaisuudessa yhä enemmän muista kuin perinteisistä elinkeinoista.

Uuden muutoksen maaseudun taloudelliselle kehitykselle tuo mahdollinen EY-jäsenyys. Vaikka yhteisön maatalouspolitiikka on saanut aikaisempaa enemmän maaseutupolitiikan luonnetta, olisi jäsenyyden aiheuttama muutos suomalaisen maaseudun ja erityisesti maatalouden taloudelliseen toimintakenttään erittäin suuri. Tämä johtuu siitä, että Suomen maatalous- ja maaseutupolitiikkaan liittyy voimakkaita aluepoliittisia toimenpiteitä, jotka ovat viime vuosikymmeninä merkittävästi parantaneet maaseutualueiden toimeentulomahdollisuuksia. Tulevaisuudessa merkittävä osa näistä aluepoliittisista toimenpiteistä lakkaa tai muuttaa muotoaan.

Suomen maatalous joutunee 1990-luvulla sopeutumaan asteittain yhteisön edellyttämään yhteiseen maataloustuotteiden hintatasoon. EY:n hintataso on nykyisin runsaat puolet suomalaisesta tuottajahintatasosta. Muutoksen aiheuttamia vaikutuksia maataloustuotannon laajuuteen on tässä vaiheessa vaikea arvioida. Vaikutusten suuruudesta saadaan kuitenkin käsitys tarkastelemalla maatalouden rahavirtojen muutosta. Vuonna 1991 maatalouden bruttotulot olivat vajaa 26 mrd. mk, josta erilaisia tukia oli lähes 5 mrd. mk. Jos hintataso ja tuet putoavat puoleen nykyisestä, merkitsi jo tämä runsaan 10 mrd. markan alenusta maaseudun rahavirtoihin. Lisävähennystä saavat aikaan maataloustuotannon määrän huomattava aleneminen sekä maatalouden taloudelliset kerrannaisvaikutukset. Tätä taustaa vasten on tärkeää etsiä uusia toimeentulolähteitä, joiden turvin maaseudun rahavirtojen odotettavissa oleva voimakas lasku voidaan torjua.

Maaseudun uusien elinkeinojen kirjo on laaja ja monitahoinen. Siten myös tutkimushankkeiden tulee olla selkeän ongelmalähtöisiä, dynaamisia ja tulevaisuuteen suuntaavia. Tutkimusohjelman perustaksi tarvitaan kuitenkin kokonaiskuva maaseudun taloudellisesta perustasta sekä maaseutuelinkeinojen välittömistä ja välillisistä tuotanto-, tulo- sekä työllisyysvaikutuksista koko maassa ja alueittain. Teeman ympärille on mahdollista täsmentää konkreettisia tutkimushankkeita esimerkiksi seuraavan ongelmakehikon pohjalta:

(1) Maaseutuelinkeinojen välittömät ja välilliset taloudelliset vaikutukset.

Aihepiiri kattaa nykytilanteen kuvauksen lisäksi analyysin mahdollisista taloudellisten vuorovaikutussuhteiden muutoksista tulevaisuudessa.

Mosaiikkimainen maaseutu luo vaihtelevat lähtökohdat uusille ansiomahdollisuuksille. Yrittämisen taloudelliset edellytykset riippuvat keskeisesti sekä markkinoiden että julkisen talouden luomista mahdollisuuksista. Ratkaisevaa on kuitenkin se, miten toimintaympäristön puitteissa toimivat yrittäjät sekä perheiden ja yritysten muodostamat verkostot kykenevät vastaanottamaan markkinoiden signaaleja ja luomaan sekä omaksumaan uusia innovaatioita. Kun maaseudun yrittäjäpohja kumpuaa ideoita, myös julkisen vallan on mahdollista suunnata niukkoja voimavarojaan maaseudulle mahdollisimman tehokkaasti. Lisäksi uusia maaseudun työ- ja ansiomahdollisuuksia voidaan luoda kehittämällä maaseudun asukkaiden mahdollisuuksia joustavaan itsensätyöllistämiseen. Laajan tutkimuskentän eräitä keskeisiä aihekokonaisuuksia ovat:

(2) Maaseudun yritystoiminnan kehitysedellytykset ja -esteet.

Kuten yritystoiminnassa yleensä, myös maaseudun taloudellisen yrittämisen perustaksi on pyrittävä luomaan mahdollisimman hyvät olosuhteet. Talousyksiköiden vuorovaikutussuhteet kehittyvät suotuisissa olosuhteissa laajaksi maaseutu-verkostoksi. Tähän aihealueeseen liittyvät keskeisesti mm. innovaatioiden leviäminen, maaseutuyritysten monitoimisuus tai vahva erikoistuminen ja uusien yritysten synty. Tutkimuksella luodaan pohjaa maaseutua ja maaseutuyrittämistä koskevan lainsäädännön, infrastruktuurin, markkinoinnin, koulutuksen ja neuvonnan kehittämiseksi.

(3) Maaseudun elinkeinorakenne ja uudet työ- ja ansiomahdollisuudet.

Maaseutuasuminen elämänmuotona kuuluu keskeisenä osana monen ihmisen arvomaailmaan. Tämä ohjaa omalta osaltaan maaseudun elinkeinorakenteen muotoutumista. Työelämän joustot luovat mahdollisuuksia elinkeinorakenteen ja maaseudun taloudellisen aktiviteetin kehittymiseen. Maaseutualueiden monimuotoisuus ja suuret kehityserot aiheuttavat hyvin erilaiset lähtökohdat eri maaseutualueiden tulevaisuuden toimintavaihtoehtoissa.

(4) Bioenergian käyttömahdollisuudet ja sen taloudelliset edellytykset ja vaikutukset.

Tutkimuksen kohteena ovat bioenergian vaihtoehtoiset lähteet ja käyttömahdollisuudet. Keskeistä on analysoida bioenergian tuotannon ja käytön taloudellisia vaikutuksia yrityksen, maaseudun ja kansantalouden tasolla ottaen huomioon myös ympäristövaikutukset.

3. Maaseutuyritysten markkinointiin liittyvä tutkimus

Markkinoinnin tehtävänä liiketaloustieteen osa-alueena on kehittää elinvoimaisia strategioita maaseutuelinkeinojen ja -yritysten sopeutumiseksi kansantaloudessa ja markkinoilla tapahtuviin muutoksiin. Maaseutuyritysten toimintaedellytykset riippuvat ympäristömuutosten (mm. integroituminen, deregulaatio, verotus ja kysyntä) ohella jalostavan teollisuuden ja tuotteita välittävän tukku- ja vähittäiskaupan rakenteesta ja kilpailukäyttäytymisestä. Alkutuotannon ja sitä palvelevan tuotantopanosteellisuuden samoin kuin jalostuksen ja kaupan nivominen yhdeksi kokonaisuudeksi on olennaista tutkittaessa perinteisten maaseutuyritysten selviytymisstrategioita markkinoilla. Maatilat ovat tähän asti olleet pikemminkin tuotanto- kuin markkinointisuuntautuneita, joten tuotteiden markkinoinnista on muodostumassa kompastuskivi monelle yrittäjälle.

Elintarvikesektorin markkinoinnin tutkimisessa ollaan vasta alkutaipaleella. Tähän mennessä on pääasiassa kartoitettu elintarviketeollisuuden ja kaupan tehokkuuteen vaikuttavia tekijöitä. Tehokkuustarkastelu edellyttää alkutuotannon sisällyttämistä analyysiin. Tuotantopanoksia markkinoivat toimialat vaikuttavat myös maaseutuyritysten ja elintarvikesektorin toimintaedellytyksiin. Vasta syvällisemmän, teorialähtöisen tutkimuksen perusteella (markkinoinnin teoria, strategisen johtamisen sekä pienyritysten johtamisen teoria) on mahdollista löytää keinoja maaseutuyritysten toimintaedellytysten ja menestymisen parantamiseksi.

Maaseutuyrityksien odotetaan polarisoituvan. Osa maataloudesta tavoittelee mittakaavaetuja tilakokoa suurentamalla ja keskittymällä perinteisiin elinkeinoihin. Vastapainona entistä suurempi osa maaseutuyrityksistä pyrkii kehittämään uusia toimintamuotoja tai suuntaamaan toimintaansa kokonaan uusille

alueille, kuten luomutuotantoon ja maatilamatkailuun. Menestyksen saavuttamiseksi tarvitaan kokonaisnäkemystä siitä, millaisella markkinointistrategialla (tuote, hinta, jakelu ja kommunikaatio) maaseutuyritykset pystyvät menestyksellisesti kilpailemaan tulevaisuuden markkinoilla. Kokonaisnäkemysten ohella jakelukanavien valinta on erityisen tärkeä menestystekijä. Monelle yrittäjälle pääsy jakelukanaviin tai aseman säilyttäminen niissä on vaikeaa elintarviketeollisuutemme, ja erityisesti kaupan keskittyneessä rakenteessa.

Markkinoinnin osuuden aihepiirejä:

(1) Elintarvikesektorin markkinakanavien tehokkuus.

Keskeisenä tekijänä on pyrkimys koko sektorin integroitua tarkasteluun. Toimialan portaat voidaan jakaa karkeasti alkutuotantoon, jalostukseen ja kauppaan. Tuotantopanosia välittävät markkinat vaikuttavat myös voimakkaasti elintarvikesektorin suorituskykyyn.

(2) Erityyppisten maaseutuyritysten markkinointimahdollisuudet ja menestyvien strategiavaihtoehtojen kehittäminen.

Tutkimusosa kokoaa hyvin erilaisilla markkinoilla toimivien maaseutuyritysten markkinointiin liittyviä ongelmia. Maaseudun tuotteet voidaan suunnata jatkojalostukseen, kaupan portaalle tai suoraan kuluttajalle ns. suoramyyntinä. Näin myös markkinointimahdollisuuksien ja strategioiden kirjo on moninainen.

4. Maatalouden tutkimustarpeesta

Kansainvälisen maatalouskaupan asteittainen vapautuminen sekä syvenevä eurooppalainen integraatiokehitys vaikuttavat ratkaisevasti maatalousekonomian tutkimuskenttään. Koko elintarvikesektorin poliittisen ja taloudellisen toimintaympäristön muutos heijastuu välittömästi yksittäisten maatilojen sopeutumismahdollisuuksiin tulevaisuudessa. Lisäksi ympäristönsuojeluun ja tuotantoetiikkaan liittyvät vaatimukset muuttanevat maatalouden tuotantojärjestelmiä. Taloustieteellisellä tutkimuksella haetaan vastausta, kuinka

ja millä edellytyksillä maatalousyritykset ja koko maatalouselinkeino pystyvät sopeutumaan tulevaisuuden muutostekijöihin niin, että elintarviketaloudelle ja maaseudulle asetetut tavoitteet toteutuvat.

Parhaillaan meneillä olevan integraatiotutkimuksen keskeinen painopiste on ollut Euroopan yhteisön ja sen eri jäsenmaiden maatalouspolitiikan järjestelmien tutkimisessa. Toistaiseksi on selvitetty maatalouden eri tuotantosuuntien sopeutumismahdollisuuksia ja rakennekehityksen suuntaa mahdollista EY-jäsenyyttä ajatellen. Vasta syvällisemmän tutkimuksen perusteella on mahdollista rakentaa vankempaa perustaa koko maaseudun menestymistä koskevalle tutkimukselle.

Maatilatalous on muuttunut viime vuosikymmeninä runsaasti pääomaa sitovaksi tuotantotoiminnaksi. Vieraan pääoman osuus tilojen kokonaispääomasta on noussut suureksi etenkin 1980-luvulla sukupolvenvaihdon tehneillä ja voimakkaasti kasvuhakuisilla tiloilla. Näitä tiloja on tähän asti pidetty elinkelpoisimpina viljelminä, joita myös valtio on huomattavassa määrin lainoittanut. Integraation mukanaan tuoma tuotteiden hintojen lasku tulee kuitenkin aiheuttamaan näille tiloille suuria taloudellisia ongelmia. Tärkeitä tutkimusteemoja ovat:

(1) Maatalousyritysten kasvu ja tuotannon uudet organisointivaihtoehdot.

Keskeinen maatalousekonomian tutkimusteema on analysoida hinta- ja tukitason sekä hintasuhteiden muutosten vaikutuksia yksittäisten maatalousyritysten kannattavuuteen, maksuvalmiuteen ja muihin toimintaedellytyksiin. Tärkeän osuuden muodostavat maatilayritysten kasvumahdollisuuksiin liittyvät ongelmat. Maatalouden korkeat kiinteät kustannukset johtavat tilanteeseen, missä viljelijöiden on entistä enemmän suuntauduttava tuotannon uudelleen organisoinnin (verkostotalouden) luomiin mahdollisuuksiin.

(2) Viljelijöiden liikkeenjohtotaidolle asetettavat uudet vaatimukset.

Kun suomalaiset maatilat integroituvat yhä tiiviimmin kansainvälisiin markkinoihin, on tärkeää löytää keinoja, joita tilatason päätöksenteossa voidaan hyödyntää pyrittäessä sopeuttamaan tuotantoa muuttuvaan toimintaympäristöön. Tämä asettaa kasvavia vaatimuksia viljelijöiden liikkeenjohtotaidolle.

Maatalouden rakenteen kehitys muodostaa keskeisen tutkimuskohteen. On tärkeää tutkia, miten julkinen sektori voi toiminnallaan vaikuttaa taloudellisesti

tehokkaan - ja samalla sosiaalisesti hyväksyttävän - maatalouden tuotanto- ja aluerakenteen toteutumiseen. Maatalouspoliittisen tutkimuksen tulisi olla suu- relta osin julkisen sektorin interventioiden tehokkuuden tutkimista. Tämä tehokkuus on puolestaan heijastuma maatalousyrittäjien valinnoista, joiden yritys-kohtaista rationaalisuutta etsitään liiketaloustieteen menetelmin. Oman elementtinsä muodostavat maatalouden ulkoisvaikutukset, kuten viljelijäperheen kokemat aineettomat arvot ja laajemmin koko yhteiskuntaan välittyvät tekijät. Kestävän kehityksen periaate ohjaa maataloustuotantoamme myös tulevaisuu- dessa. Ongelmarunkoa voidaan konkretisoida seuraavin teemoin:

(3) Tuotannosta luopuvien tilojen talous ja tuotantoresurssien käyttö.

Maatilojen koon kasvattamisella pyritään ensi sijassa tuottavuuden parantamiseen yksikkökustannuksia alentamalla. Kasvun edellytyksenä on kuitenkin, että huomattava osa nykyisistä tiloista luopuu aktiivituotannosta. Tavoitteena on tutkia, miten mm. vapautuvat tuotantokiintiöt, maa ja muut tuotantoresurssit ohjautuvat uudelleen mahdollisimman hallitusti ja tehokkaasti sekä miten julkinen valta voi vaikuttaa tähän kehitykseen.

(4) Tulevaisuuden maatalouden yhteiskuntataloudelliset vaikutukset.

Hyvinvointiin vaikuttavien aineellisten arvojen ohella tarkastellaan myös aineettomia arvoja. Näiden arvottaminen on tärkeää niin yritysten kuin koko yhteiskunnan kannalta. Tulevat muutokset heijastuvat niin maatalouteen kuin muihinkin sektoreihin - maaseudulla ja taajamissa.

Muuttuva toimintaympäristö aiheuttaa sen, että maataloustuotannon mahdollisuuksia ei voi tarkastella yksinomaan alkutuotannon lähtökohdista. Tutkimuksen kannalta keskeiseksi kysymykseksi muodostuukin, miten elintarvikkeiden kysyntä tulee kehittymään. Tähän vaikuttavat ainakin valikoimissa ja hinnoissa tapahtuvat muutokset. Suomalaisen raaka-aineen tuo- tannon kannalta on ratkaisevaa, miten kotimainen jalostusteollisuus selviytyy tulevassa muutoksessa. Elintarvikkeiden ulkomaisen tarjonnan vapautuminen Suomen markkinoilla asettaa kotimaisen elintarvikeketjun kokonaan uuteen kilpailutilanteeseen. Tarve koko elintarvikeketjun samanaikaiseen tarkasteluun kasvaa entisestään. Suomessa tuotettuihin elintarvikkeisiin kohdistuva kysyntä ja jalostussektorin tehokkuus sekä kilpailukyky ratkaisevat pitkälti, mikä

tuottajahintataso maassamme tulee vallitsemaan. Seuraava kehikko muodostaa perustan myös yksittäisen tuottajan selviytymisstrategioille:

(5) Elintarvikeketjun tehokkuus tuottajahintoihin vaikuttavana tekijänä.

Tarkastelun kohteina ovat mm. elintarvikeketjun markkinaympäristö ja hinnanmuodostus. EY:n maatalouspoliittisessa järjestelmässä suuri osa maatalouden tuesta kohdennetaan jalostettujen elintarvikkeiden kautta.

(6) Elintarvikkeiden kysyntä.

Aiheena on kysynnässä tapahtuvien muutosten ennakkointi sekä mm. kuluttajan kotimaisuuspreferenssi ja siihen vaikuttavat tekijät. Lisäksi on analysoitava kansallisen ja kansainvälisen maatalous- ja ravitsemuspolitiikan muutosten vaikutusta ruoan laatuun, hintaan ja valikoimiin sekä saatavuuteen ja huoltovarmuuteen.

5. Metsätalouden tutkimustarpeesta

Yleinen yhteiskunnan muutos ja taloudellinen yhdentymiskehitys sekä julkisen metsäpolitiikan ja raakapuumarkkinoiden rakenteelliset muutokset tulevat merkittävästi vaikuttamaan metsätalouden harjoittamisen taloudellisiin edellytyksiin. Metsien merkitys niin maatilayrityksissä kuin koko maaseudun elinkeinotoiminnassa muuttuu. Tästä syystä maatilametsätalouden ja yleensä yksityismetsätalouden toimintaedellytysten tutkiminen on tärkeällä sijalla maaseudun taloudellista sopeutumista koskevassa tutkimustoiminnassa.

Kun metsä- ja puutaloudella on keskeinen rooli Suomen kansantaloudessa, metsäekonominen tutkimus on voimakkaasti suuntautunut metsätalouden kokonaistaloudellisten vaikutusten arviointiin. Metsätalouden harjoittamisen yritystaloudellisten edellytysten tutkimus on ollut vähäisempää. Erityisesti met- sätalouden liikkeenjohdollisia kysymyksiä ja yksityistaloudellista edullisuutta tila- ja metsälötasolla käsittelevää tutkimusta tulisi lisätä.

Metsätalouden asema ja merkitys maatilayrityksissä muuttuu mm. maata- louden rakennekehityksen myötä. On tarpeellista seikkaperäisesti tutkia metsä-

talouden tarjoamia mahdollisuuksia maatilayritysten sopeutumisprosessissa erityisesti pääomahuollon ja työllisyysvaikutusten kannalta. Tärkeitä tutkimusaiheita ovat:

(1) Raakapuunmarkkinoiden riippuvuussuhteet.

Tutkimuksissa tulisi analysoida mm. raakapuun hinnanmuodostusta, raakapuunmarkkinoiden alueellisia muutoksia sekä raakapuun hintainformaatiojärjestelmien kehittämistä.

(2) Yksityismetsien käytön edistäminen.

Aihepiirissä keskitytään raakapuun markkinointijärjestelmiä, puun energiakäyttöä ja pienimuotoista jalostusta sekä metsänomistuksen muuttuvia tavoitteita koskevaan tutkimukseen. Lisäksi tarkastellaan metsien ns. rinnakkaistuotteiden ja aineettomien hyötyjen merkitystä ja hyväksikäyttöä osana metsätalousyritysten taloutta. Puun paikallisen ja alueellisen käytön edistäminen on ratkaisevaa, jotta metsien maaseudulle luoma varallisuusreservi on tehokkaasti hyödynnettävissä.

Metsätaloustuotannon yksityistaloudellista edullisuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä niin puun kasvatuksessa kuin korjuussa tulisi analysoida aikaisempaa seikkaperäisemmin. Metsikkökohtaiset tarkastelut eivät tällöin ole riittäviä, vaan tarvitaan eri toimintavaihtoehtojen tuottojen ja kustannusten arviointia metsälötasolla ja osana omistajan taloutta. Tällä tavoin olisi mahdollista tuottaa metsätalouden harjoittajien päätöksentekoa merkittävästi palvelevaa informaatioita. Metsätalouden harjoittamiseen liittyy myös yhä enemmän ulkoisia vaikutuksia (ympäristön- ja maisemansuojelu, virkistyskäyttö jne.), joiden kulutus on yhteistä, vaikka niiden turvaaminen saattaa aiheuttaa maanomistajalle kustannuksia. Metsätalouden harjoittamisen kannalta tärkeitä teemoja ovat:

(3) Puuntuotannon tilakohtainen edullisuus.

Tutkimuksen tulee analysoida metsätalouden harjoittamisen toimintavaihtoehtoja erityyppisillä tiloilla (puuntuotannon menetelmät ja taso, omatoimisuus) sekä valtion tuen ja metsäverotuksen muutoksen vaikutuksia toimintavaihtoehtojen

edullisuuteen. Metsälöiden pirstoutumista sekä metsäkiinteistöjen markkinoita ja hinnanmuodostusta tutkitaan puuntuotannon tilakohtaisten edellytysten kannalta.

(4) Metsänomistajien päätöksentekoa palvelevat suunnittelu- ja seurantajärjestelmät.

Tavoitteena on kehittää yksityisen metsänomistajan päätöksentekoa palvelevia puuntuotannon suunnittelumenetelmiä ja metsätalouden harjoittamisen seurantajärjestelmiä (kannattavuus jne.).

(5) Metsätalouden harjoittamiseen liittyvät ulkoiset vaikutukset.

Tehtävänä on tutkia metsätalouden ulkoisten hyöty- ja haittavaikutusten merkitystä metsien käytölle ja niitä taloudellisia vaikutuksia, joita aiheutuu metsätalouden harjoittamiseen.

Lisätiedot:
Suomen Akatemia
Suunnittelija Irma Peltola
PI 57
00551 HELSINKI
Katuosoite: Hämeentie 68 B
Puhelin: 90-77581(keskus)
Telefax: 90-7758 299

1.9.1993 lukien
Puhelin: 90-774881 (keskus)
Telefax: 90-7748 8299

Helsinki 1993
Yliopistopaino